

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

KƏNAN FƏRMAN oğlu XUDAVERDİYEV

TƏKRAR BƏDİİ MƏTNDƏ KOHEZİYA VASİTƏSİ KİMİ

(İngilis dilinin materialı əsasında)

10.02.04 – German dilləri

Filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı - 2005

Handwritten signature

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin üslubiyatı və leksikası kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Sərxan Əvəz oğlu Abdullayev

Elmi məsləhətçi: filologiya elmləri namizədi, dosent
Fidan Afad qızı Qurbanova

Rəsmi opponətlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Məhparə Tələt qızı Qayıbova

filologiya elmləri namizədi, dosent
Möminat Məhəmməd qızı Öməröva

Aparıcı təşkilat: **Bakı Slavyan Universiteti**

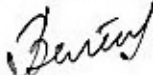
Müdafiə «29» oktyabr 2005-ci il tarixdə saat «13.00»
Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdindəki filologiya elmləri namizədi
alimlik dərəcəsi almaq üçün dissertasiyaların müdafiəsini keçirən N
02.081 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı, R.Behbudov küç., 60

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat «27» sentyabr 2005-ci il tarixdə göndərilmişdir.

N 02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya elmləri namizədi,
dosent:

 Sevdə Davud qızı Vahabova

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Məlum olduğu kimi, mətn dilçiliyi son illər daha da inkişaf etmiş, kommunikativ-koqnitiv dilçilik sahəsində xeyli uğurlar qazanmışdır. Bunun da özünəməxsus konkret səbəbləri vardır. Belə ki, uzun illər sintaksisdə cümlə müstəqil və mühüm (deməli, sintaksisin son vahidi) dil vahidi kimi qiymətləndirilmişdir. Halbuki, hər bir cümlənin struktur-semantik cəhətləri məhz kontekstdə – mətn şəraitində, başqa sözlə desək, onu əhatə edən digər cümlələrlə birlikdə meydana çıxır. Deməli, iki və daha artıq cümlənin birləşməsi daha böyük sintaktik vahidi – mətni yaratmış olur. Bu fikir ona görə özünü tamamilə doğruldu ki, ingilis dilçiləri M.A.Halidey və R.Heyznin qeyd etdiyi kimi, dil öz mahiyyətinə görə sosial hadisədir və müəyyən kommunikativ situasiyalarda və sosial kontekstlərdə realizə edilir.

Mətn komponentlərinin struktur və məna əlaqələri sistemində təkrarlar geniş istifadə olunan vasitələrdəndir. Təkrarlar müxtəlif tipli olsa da, onlar müəyyən sistem təşkil edir. Təkrar sistemi öz mürəkkəbliyi ilə seçilir. Bura ən sadə leksik təkrarlardan başlayaraq sintaktik təkrarlar, təkrarlar əsasında formalaşan sintaktik paralelizm, təkrarların inversiya olunmuş formaları, xiazm, təkrarın əvəz olunması, təcridi kimi növlər daxildir. Eyni zamanda, bədii mətnin kompozisiyasının inkişafı, bu mətnə əsas informasiyanın yardımçı və aparıcı dil leymotivləri əsasında formalaşdırılıb ötürülməsində də təkrarların rolu böyükdür. Son dövrlərdə mətn dilçiliyi sahəsində görülmüş işlərin təhlili göstərir ki, üslubiyyatın tədqiqat obyektini olan fiqurlar mətn səviyyəsində müəyyən fərqli xüsusiyyətlər qazanır. Bu məsələnin təkrarlarla bağlı üslubi fiqurlar – anafora, katafora, epifora üzrə tədqiqi də aktual məsələlərdəndir. Eyni zamanda təkrarların müxtəlif növlərinin sadədən mürəkkəbə doğru ardıcıl tədqiqi, onların arasındakı əlaqələrin açılması həllini gözləyən məsələlərdəndir.

Mətn dilçiliyi sahəsində araşdırmaların intensivləşməsinə baxmayaraq, təkrarlar mətnyaratma vasitəsi kimi geniş öyrənilməmiş, bu məsələ ayrıca tədqiqat obyektini olmamış, təkrarların mətnyaratma funksiyalarına yalnız qısa şərhlər verilmiş, ümumi münasibət bildirilmişdir. Bütün bunlar da mövzunun aktuallığını bir daha şərtləndirir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi təkrarın bədii mətnə koheziya vasitəsi kimi istifadəsinin kompleks şəkildə araşdırılmasıdır. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur: mətn dilçiliyinin əsas anlayışlarına

münasibət bildirilməsi və mətnin tədqiqi prinsiplərinin təyin edilməsi; mətnin qrammatik kateqoriyalarının aydınlaşdırılması və onların qarşılıqlı əlaqəsinin araşdırılması; bədii mətnə inteqrasiya və kohezivanın spesifik cəhətlərinin və əsas göstəricilərinin şərh edilməsi; mətn kohezivasının reallaşma vasitələrinin tam dairəsinin müəyyənləşdirilməsi və təkrarların bu vasitələr sırasındakı yerinin təyin edilməsi; leksik təkrarların kohezivaya vasitəsi kimi bədii mətnə istifadə xüsusiyyətlərinin araşdırılması; anafora, katafora və epiforadan mətnyaratma vasitəsi kimi istifadənin əsaslarının aydınlaşdırılması; bədii nitqdə sinonim və semantik təkrarların funksiyalarının aydınlaşdırılması; bədii mətnə obrazların nitq portretinin yaradılmasında təkrarlardan istifadə xüsusiyyətlərinin araşdırılması; sintaktik paralelizmin əsas növlərinin müəyyənləşdirilməsi və onların mətnyaratmada iştirakının araşdırılması; dil leytmotivi və onun yaradılmasında təkrarlardan istifadə üsullarının öyrənilməsi.

Dissertasiya işində müdafiəyə təqdim olunan müddəalar bunlardır:

İşin elmi yeniliyi. Mətnin əsas kateqoriyalarından biri olan kohezivanın tədqiqi özlüyündə mühüm ümumnəzəri əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan germanistikasında ilk dəfə olaraq, təkrarlar ingilis dilinin materialları əsasında mətn dilçiliyi səviyyəsində ayrıca tədqiqat obyektini kimi öyrənilmişdir. İşdə təkrarların müxtəlif növləri ayrı-ayrılıqda araşdırılmış, onların mətnyaratma funksiyaları müəyyənləşdirilmiş və onlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin üzə çıxarılmasına cəhd göstərilmişdir. Obrazın nitq portretinin canlandırılmasında, əsərin dil leytmotivinin yaradılmasında təkrarların tətbiqi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi istiqamətində aparılmış araşdırmalar mətn dilçiliyində bu sahədəki işlərdən məsələyə yanaşma nöqteyi-nəzərindən öz yeniliyi ilə seçilir.

Tədqiqat işində qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrin həllində eyni bədii nitq nümunələrindən götürülmüş materiallara istinad etmə mətnin müxtəlif aspektlərdən təhlili baxımından diqqəti özünə çəkir. Təhlil və araşdırma prosesində təkrarlardan eyni bir mətnə istifadədən irəli gələn bir sıra xüsusiyyətlərin üzə çıxarılması və onların elmi cəhətdən əsaslandırılması mətn dilçiliyi üçün yeni olan tədqiqat üsulu kimi qiymətləndirilə bilər.

Tədqiqatın obyektini və mənbələri. Tədqiqatın obyektini bədii mətnlərdən götürülmüş təkrarlar təşkil edir. Dissertasiyada təkrarların seçildiyi əsas mənbələr C. Oruellin «Heyvanlar ferması» əsəri, C. Londonun «Həyat eşqi» hekayəsi olmuşdur. Bu mənbələrlə yanaşı, bəzi məsələlərin aydınlaşdırılması və şərh zamanı başqa ingilisdilli müəlliflərin (U.Moem, O.Uayld, C.Coys, L.Tuşnet, R.Lardner və s.) də əsərlərinə, o

cümlədən poeziya nümunələrinə də müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın metod və üsulları. Tədqiqat işində mətn dilçiliyinin metod və üsullarının tətbiqi öz əksini tapmışdır. İşdə əsasən mətnin diskursiv təhlili metodundan istifadə edilmişdir. Mətnin dil leytmotivinin tədqiqi zamanı aparıcı sözlərin müəyyonlaşdırilməsi üçün mətnin statistik təhlili üsuluna müraciət edilmişdir. Təkrarların mətnyaratmada iştirakı mətnin ədəbi-bədii təhlili tələblərini ortaya çıxarır. Bu baxımdan tədqiqat işində ədəbiyyatşünaslıqda tətbiq edilən metod və üsullardan da istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində təkrarların mətnyaratma vasitəsi kimi istifadə olunması prosesində onların mətnin müxtəlif vahidləri ilə yaratdığı formal-qrammatik və məntiqi-semantik əlaqələrin kompleksi aşkara çıxarılmışdır. Bu əlaqələrin dilin normalarına uyğun şəkildə özünü göstərməsinin təsdiqi ilə yanaşı, normalardan kənara çıxma halları və onların səbəbləri aydınlaşdırılmışdır. Ellipsisin mətnyaratma funksiyalarının tədqiqi zamanı sintaktik paralelizmin bu növünün müəyyonlaşdırilməsinin spesifik formaları aşkara çıxarılmışdır. İşdə ilk dəfə olaraq, substitutun işlənməsi ilə ellipsis hadisəsi arasındakı münasibətlərin işıqlandırılmasına cəhd göstərilmişdir. Xiazmin poetik mətnlərdə tətbiqi konkret nümunələr əsasında təhlilini tapmış və bu fiqurun bədii mətndəki özünə-məxsus cəhətləri şərh olunmuşdur. Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti onun mətn dilçiliyinə aid dərsləklərin yazılmasında, kohezivə vasitələrinə, təkrarlara, sintaktik paralelizmə aid xüsusi seminarların keçirilməsində istifadə imkanlarını özündə birləşdirir.

İşin aprobeiasyası. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin ingilis dilinin üslubiyatı və leksikası kafedrasında hazırlanmışdır. Tədqiqat işi həmin kafedrada və ingilis-alman dilləri fakültəsinin elmi seminarında müzakirə olunmuş, habelə ADPI, Naxçıvan Dövlət Universiteti və AMEA-nın Naxçıvan Bölməsinin elmi konfranslarında əks olunmuş, onun əsas müddəaları məqalə və tezislər şəklində çap edilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya «Giriş», üç fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı, elmi yeniliyi, praktik əhəmiyyəti əsaslandırılır, məqsəd və vəzifələri, tədqiqatın obyektı, metodoloji əsasları müəyyonlaşdırilir, dissertasiyanın aprobeiasyası haqqında məlumat verilir.

«*Bədii mətnin struktur-semantik təşkili*» adlanan **birinci** fəsildə aşağıdakı məsələlər ön plana çəkilmişdir: mətn dilçiliyinin əsas anlayışları və mətnin tədqiq prinsipləri, mətnin qrammatik kateqoriyaları və onların qarşılıqlı münasibəti, mətn koheziyasının reallaşma vasitələri, bədii mətnin fərqləndirici əlamətləri, bədii mətndə inteqrasiya və koheziyanın spesifik cəhətləri və əsas indikatorları. Həlli gözlənilən bu problemlər dissertasiyada ətraflı şərh edilmişdir.

Müxtəlif həcm və üslubda yazılmış mətnlər üzərindəki müşahidələr onların əsas vahidlərini ümumiləşdirməyə imkan verir. Dil vasitələrinin strukturu baxımından yanaşdıqda müəyyən olur ki, cümlə üçün əsas vahidlər sözlər və onlar arasında formal-struktur və semantik münasibətlər olduğu kimi, mətnlər üçün də əsas vahidləri cümlələr və onlar arasında münasibətlər təşkil edir. Hər hansı bir mətni nəzərdən keçirdikdə, onun struktur-semantik xüsusiyyətlərini və bu özünəməxsusluğun müxtəlif cəhətlərini dərk edirik. Məhz bu struktur-semantik xüsusiyyətlər də mətnin parametrləri hesab olunur. Alimlərimizin (*K.Abdullayev, S.Abdullayev, M.Qayıbova, Ə.Abdullayev, O.Musayev, A.Məmmədov, Z.Verdiyeva, F.Zeynalov, N.Novruzova* və b.) bu sahəyə aid tədqiqatları genişləndikcə, mətnin kateqoriyaları dəqiqləşdirilmiş və onların qarşılıqlı təsiri tədqiqata cəlb olunmuşdur. Rus germanistikasında mətnin kateqoriyalarının müəyyənəşdirilməsi ilə ilk dəfə İ.R. Qalperin məşğul olmuşdur. O, mətnin kateqoriyaları sırasına informativlik, qapanma, kontinum, inteqrasiya, birləşdiricilik (süeplenie), retrospeksiya, prospeksiya, praqmatika, dərinlik (podtekst), aktual üzvlənmə və sair anlayışları daxil etmişdir¹.

Mətnin kateqoriyaları müxtəlif üslublarda və cəmlərdə bir-biri ilə fərqli şəkildə qarşılıqlı münasibətdə olur. Bu qarşılıqlı münasibətə görə də mətnin kateqoriyalarını iki növə ayırmaq olar:

- a) semantik kateqoriyalar: mətnin informativliyi, praqmatika, podtekst, presuppozisiya;
- b) formal-struktur kateqoriyalar: koheziya, inteqrasiya, kontinum, retrospeksiya, prospeksiya, aktual üzvlənmə və predikativlik.

Mətnin qurulması, təşkili prosesi onun praqmatikliyi, yəni hər bir mətnin oxucu üçün nəzərdə tutulması ilə bilavasitə bağlıdır. Praqmatiklik onunla şərtlənir ki, mətn oxucunun informasiyanı qəbul etmə qabiliyyətini nəzərə alsın. Oxucu hər bir mücərrəd fikrin açılmasında mətndəki üzvdə olan bu və ya digər konkret informasiyadan istifadə etdikdə, ümumi

¹ Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва, 1981

məzmunu dərk edə bilir. Hər bir cümlə sintaktik bütövün (mətnin) komponenti kimi, eləcə də hər bir sintaktik bütöv mürəkkəb sintaktik bütövün komponenti kimi birbaşa deyilməmiş fikrin açılmasında, hər hansı niyyətin aktuallaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Bu mənada mətnin əsas qrammatik kateqoriyası onun informativliyidir. Bu kateqoriya mətnin digər kateqoriyaları ilə qarşılıqlı əlaqədədir və xüsusilə koheziv və integrasiya vasitəsilə aşkara çıxır. Informativlik mətnin kateqoriyası kimi üç formada özünü göstərir: məzmun-faktual informasiya, məzmun-konseptual informasiya və məzmun-podtekst informasiya. Informativliyin bu növlərini məşhur ingilis yazıçısı Corc Oruellin «Heyvanlar ferması» (George Orwell, "Animal Farm") əsərində real surətdə müşahidə etmək mümkündür. Məzmun-konseptual informasiyanın nəticəsində aydın olur ki, bu əsərdəki hadisələrlə rus inqilabı, habelə SSRİ-nin keçən əsrin 40-cı illərinə qədərki inkişafı arasında müəyyən uyğunluqlar, paralellər mövcuddur. Eləcə də, Y.Səmədoğlunun «Qətl günü» romanının dərk olunması oxucudan müəyyən hazırlıq, hadisələrə bələdlik tələb edir. Bu əsərdə müşahidə olunan məzmun-konseptual və məzmun-podtekst informasiyaların təhlili göstərir ki, romanda əslində iki dövr – Azərbaycan tarixinin Qacar dövrü və XX əsrin 30-cu illəri təsvir olunsa da, bütöv bir mətndən irəli gələn məna bugünkü dövrümüzə uzlaşır. Beləliklə, məhz məzmun-konseptual və məzmun-podtekst informasiyaları bu əsərlərin daha global məna daşdıqlarını aşkara çıxarmağa imkan verir.

Dilçilikdə koheziv mətnin komponentlərini əlaqələndirən vasitələr toplusu kimi qəbul edilir. «Koheziv mətnin hansı informasiyanı verdiyini deyil, mətnin məna bütövlüyünün necə təşkil olunduğunu aşkara çıxarır»¹. İstər elmi, istər bədii, istərsə də publisistik hər-hansı bir mətnin təhlili göstərir ki, onun tərkib hissələri bir sıra vasitələrlə bir-birinə bağlanaraq, vahid nitq aktına çevrilir, oradakı hadisələrin, faktların ardıcılığı təmin edilir. Tədqiqatdan aydın olur ki, mətnin yaradılmasında mühüm vasitə olan koheziv hadisəsi dil universallığı kimi də özünü göstərir. Müxtəlif dillərdəki koheziv hadisəsinin təhlili göstərir ki, kohezivanın ənənəvi qrammatik (leksik təkrarlar, əvəzliliklərlə əvəzlənmələr, bağlayıcılar) və qeyri-ənənəvi qrammatik vasitələri (məntiqi, assosiativ, formal) səciyyəvidir. Mətni reallaşdıran bu vasitələr söyləmin konkret-kontekstual cəhətlərinə aiddir və bu xüsusiyyətlər həm bədii, həm elmi, həm də publisistik mətnləri bu və ya digər dərəcədə əhatə etsə də, daha çox bədii mətnlərin yaranmasına xidmət edir.

¹ Halliday, M.A.K. and Hasan, R. Cohesion in English. London, Longman 1976, s.26

Mətnin kateqoriyaları sırasında aktual üzvlənmənin xüsusi yeri var. Bu kateqoriyalar müxtəlif sistemli dillərdə eyni dərəcədə özünü göstərdiyinə görə, onlara «mətnin ümumi kateqoriyası fonunda baxmaq lazımdır»¹. Aktual üzvlənmə başlıca vasitələrdən biri kimi, həm informasiyanın ümumi hərəkətini aşkar etməyə, həm də rabitəli mətnə implisit vahidləri ayırmağa və şərh etməyə imkan verir. C. Oruellin «Heyvanlar ferması» əsərində heyvanların fermadakı üsyanı, F. Kafkanın «Çevrilmə» əsərində insanın həşəratla çevrilməsi buna misaldır.

Dissertasiyanın «*Leksik təkrarlar və onların məndüzəltmə perspektivləri*» adlanan **ikinci** fəslə leksik təkrarlar və onların məndüzəltmə funksiyalarına həsr olunmuşdur. Təkrarlar müxtəlif meyarlar əsasında təsnif olunur. Belə meyarlardan biri cümlə daxilində və ya cümlədən böyük vahid daxilində təkrarı əhatə edir. Mətnin və ya onun bir hissəsinin intonasiya kompozisiyasında dəyişmənin qeyri-adiliyini qeydə alan fiqurlar qrupuna sintaktik təkrarlar, eləcə də tautologiya, anominasiya və qradasiya, polisindeton və asindentonun müxtəlif növləri aid edilir.

Təkrarların iki fərqli qrup şəklində araşdırılması daha düzgündür. Leksik təkrarlar leksik vahid səviyyəsində olan təkrarlardır. Bu təkrarlar cümlə və ondan böyük vahidlər çərçivəsində qeydə alınır. Ən kiçik mətn cümlədir. Bu baxımdan cümlə daxilində işlənən leksik təkrarların sadə təkrarlar adlandırılması özünü doğruldur. Cümlə daxilindəki təkrar olunan leksik vahidlər, hər şeydən əvvəl, bir-biri ilə kohezivə yaradır. Lakin həmin leksik vahid mətnin başqa hissələrində işlənirsə, bu halda kohezivanın və leksik təkrarın mətnyaratma xüsusiyyəti ayrıca tədqiq edilir və leksik təkrarın başqa növü qeydə alınır. Eyni sözün müxtəlif hal şəkilçiləri ilə təkrarı da mətnə işlənir. Müxtəlif hal şəkilçisi qəbul etmiş, eyni mənə daşıyan sözlərin təkrarı üslubi fiqur kimi *poliptoton* termini ilə ifadə olunur. Eyni qrammatik formanın saxlanması və mənanın dəyişməsi ilə bağlı təkrar *antanaklasis* adlanır. Dissertasiyada onun mətnyaratma rolu da tədqiq olunur. Cümlə daxilindəki leksik təkrarları yaradan sözlər bir-birinə nisbətən müxtəlif cür yerləşə bilər. Belə yerləşmədən asılı olaraq, təkrarın iki növünü ayırmaq mümkündür: *kontakt* (yaxın) və *distant* (uzaq) təkrarlar. Kontakt təkrar zamanı təkrarlanan vahidlər bilavasitə bir-birinin ardınca işlənir. Belə təkrar *epanalepsis* də adlanır. Epanalepsisin ümumi sxemi aşağıdakı formalardan biri kimidir:

(AA...), (...AA...), (...AA)

Distant təkrarda təkrarlanan vahidlər arasına başqa vahidlər daxil

¹ Abdullayev Ə.Z. Aktual üzvlənmə və mətn. – Bakı: Xəzər Univ-ti nəşri, 1998, s.82

olur. Dissertasiyada sxem şəklində aşağıdakı distant təkrar formalarını qeyd etmək olar:

(A...B...A), (...A...B...A), (A...B...A...), (...A...B...A...)

Kontakt və distant təkrarların müxtəlif formalarının verilməsində məqsəd hər bir formanın mətnyaratma prosesindəki rolunu, bu formalarda təkrarlarda koheziyanın xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağın nə dərəcədə vacib olduğunu tədqiq etməkdən ibarətdir.

Cümlədən böyük mətn vahidində leksik təkrarların dörd növü qeyd olunur: *anafora* (A..., A...), *epifora* (...A, ...A), *anadiplosis* (...A, A...), *simploka* (A...B, A...B). Burada bir məsələni də qeyd etmək lazımdır. Göstərilən növlər üslub fiqurları kimi öyrənilmişdir. Mətn dilçiliyində isə mətnin cümlədən böyük vahidlərindən istifadə olunur. Mətnin tədqiqi göstərir ki, sözlərin bu şəkildə işlənməsi də koheziya məqsədi daşıyır və formasına görə anafora (A..., A...), epifora (...A, ...A), anadiplosis (...A, A...), simplokaya oxşardır. Sadəcə bu cür hallarda koheziya cümlələr arasında deyil, abzaslar arasında yaranır.

Mətnyaratma vasitəsi kimi leksik təkrarların iki növünün – sadə və cümlədən böyük mətn vahidi daxilində işlənən təkrarlar – anafora və kataforanın əhəmiyyəti böyükdür və bunlar da dissertasiyada araşdırılır.

Anaforik münasibət qabaqcadan təyin olunma, mətnin yanaşı, ardıcıl iki vahidinin əvvəlində işlənmə ilə bağlıdır. Anaforik istinad, yaxud anaforik istiqamətləndirmə əvvələ doğru yönəlir. Dilçilikdə anaforik münasibətin əsas yaradıcısı kimi anaforik əvəzlilər qəbul edilir. Lakin anaforik münasibətdə yalnız əvəzlilər deyil, əvəzedicilər - substitutlar da işləkdir. Bir sıra dillərdə, o cümlədən də ingilis dilində substitut funksiyasını yerinə yetirən xüsusi sözlər vardır.

Anaforik münasibətdə olan iki təkrarlanandan birincisi müəllif tərəfindən şərh olunur, adresat yaxud resipiyent tərəfindən başa düşülür. Anaforik münasibətdə olan bu iki sözdən birincisi *antesedent* adlanır. İkinci vahid antesedentə istinad edir. Anaforik münasibətdə koreferentlik hadisəsi özünü göstərir. Hər iki vahidin referenti eyni olur. Sadəcə antesedent referenti təyin və izah edir, mətne daxil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, iki ardıcıl mətn vahidində işlənən antesedentin mövqeyi müxtəlif ola bilər. Yəni, referenti təyin edən vahid sonrakı mövqedə də işləyə bilər. Bu halda istinad əvvələ doğru deyil, mətnin sonuna yönəldilir. Antesedentin bu cür yerləşməsindən doğan münasibət kataforik münasibət adlanır. Anafora ilə katafora arasındakı fərq yalnız antesedentin yerləşməsindədir.

Informasiyanı ötürən, hər dəfə referenti qeyd edərkən, formal vasitələrdən seçməni həyata keçirir. Bu, referensial seçmədir. Referensial seç-

məclə aparılır ki, informasiyanı qəbul edən - adresat referentin cyniliyini yaxud dəyişməsinə başa düşsün. Məsələn:

THEY limped painfully down the bank, and once the foremost of the two men staggered among the rough-strewn rocks. They were tired and weak, and their faces had the drawn expression of patience which comes of hardship long endured. They were heavily burdened with blanket packs which were strapped to their shoulders. ... Each man carried a rifle. They walked in a stooped posture ... (J.London, "Love of Life", p.1)

Amerika yazıçısı C. Londonun «Həyat eşqi» hekayəsinin birinci abzasındaki cümlələrdə *they* (onlar) əvəzliyi cümlələrin əvvəlində təkrarlanaaraq, anafirik və kataforik münasibət yaradır. Mətnin birinci cümləsi üçüncü şəxsin cəmini bildiren əvəzliklə başlanır. Lakin bu əvəzlik antedent funksiyasını yerinə yetirmir. Çünki irəliyə istinad yoxdur. Bu, mətnin birinci cümləsinin birinci sözüdür. Mürəkkəb cümlənin ikinci hissəsində işlənən *two men* (iki kişi) birləşməsi antedent funksiyasını yerinə yetirir. Burada artıq informasiyanın müəyyən qədər dəqiqləşməsi baş verir. Onlar *iki kişidir*. Məlumdur ki, mətndə informasiya hər hansı məlumat deyil, ancaq və ancaq hər hansı məlumatın yeni olan hissəsidir. *İki kişi* birləşməsi informasiyadır və onlar haqqında məlumatı dəqiqləşdirməyə xidmət edir. Bu cümlədə anafirik və kataforik münasibət vardır. Əgər *they* iki kişini təyin edən antedent kimi qəbul olunarsa (*THEY ← ← two men*), münasibət anafirikdir. Antedent məqamda *iki kişi* birləşməsinin işlənməsi isə kohezianın əvvəldən sonraya istiqamətlənməsini (*THEY → → two men*) gerçəkləşdirir ki, bu, kataforadır. Abzasın *they* işlənən digər cümlələrinə anafirik münasibət əsasdır. Belə əlaqələnmədə mətnin məzmun və formal baxımdan daha aydın üzvlənməsi təmin olunur.

Epifora – ardıcıl mətn vahidlərində son mövqedə eyni sözün və ya sintaktik təamın təkrarıdır. Epiforik münasibət yalnız mövqeyə nisbətə təyin olunur. Burada təkrarın cyniliyi və vahidin sonu əsasdır. Epiforanın deyktik xüsusiyyətləri araşdırılır. Bu münasibətdə referentin təyini, referensial seçmə imkanları yoxdur. Epifora həm nəzm, həm də nəsr əsərlərində geniş tətbiq olunur. Ona görə də epiforanın məndüzəltmə xüsusiyyətlərini həm poetik nümunələr, həm də nəsr əsərlərindən götürülmüş nümunələr əsasında təhlil etmək daha düzgündür. Dissertasiyada bu məsələlər C.Londonun «Həyat eşqi» hekayəsi və V.Bleykin «Quzu» şəri əsasında şərh olunmuşdur.

Mətnyaratmada mətn vahidləri arasında kohezianın yaradılması

üçün semantik təkrarlardan istifadə olunur. Semantik təkrarların fərqləndirici cəhəti ondadır ki, müəllif resipiyentə vermək istədiyi informasiyanın daha aydın dərk olunması, həmin informasiyanı əlaqələndirmə funksiyasının qurulması məqsədi ilə eyni leksik vasitələrin təkrarlanması deyil, sinonim, antonim sözlərin müəyyən yaxın ətrafda - çox zaman cümlədə və yanaşı cümlələrdə işlədilməsindən istifadə edir. Semantik təkrarların bir növü də sinonim və antonim olmayan, lakin konsituasiyaya görə bir-biri ilə əlaqələnən, kontekst üçün zəruri olan informasiyanın yaradılmasında əhəmiyyətli olan sözlərin yaxın ətrafda işlədilməsi yolu ilə düzəlir. Belə təkrarda işlənən sözlərin yaxınlığı assosiativ qavranılır, əsas məzmun ümumi mənzərəyə nəzərən verilir.

Mətnyaratmada istifadə olunan və mətn hissələrinin kohezivliyini təmin edən vasitələrdən olan təkrarlar əslində mətn hissələrini bir struktur kimi qapamağa, tamamlamağa xidmət edir. Sistem nöqteyi-nəzərindən sintaktik hissə təkrara malik olmazsa, açıq quruluş kimi qalacaqdır. Belə halda kommunikativ tam yaranmır. Adresat üçün isə mətnin məna tamlığı, informasiyanın bitkinliyi vacib şərtidir. Mətn vahidi kimi hər bir cümlə bitmiş fikri resipiyentə verir. Eyni zamanda, bu cümlə başqa cümlələrlə müəyyən ətrafda və ardıcılıqda işlənməklə daha böyük mətn hissəsi üçün ümumi informasiyanın formalaşmasına və tamamlanmasına xidmət edir. Deməli, kontekst və abzas daxilində də məna tamamlanması gözlənilməlidir.

Dilçilikdə nitq portreti məsələsinə müxtəlif aspektlərdən yanaşılır. Belə fərqlilik nitq portretinin kimin - müəllifin, obrazın özünün və digər obrazların daxili aləminin hansı tərəflərinin açılmasının ön plana çəkilməsi ilə də bağlıdır. İkinci məsələ müəllifin mətnin yaradılmasında qarşısına qoyduğu məqsədlə tənzimlənir. Obrazın daxili aləmi, həyata, insanlara, hadisələrə münasibəti isə onun nitq portretinin necə yaradılmasından asılı deyildir. Nitq portretinin konkret məzmunu və dili müxtəlif canyaratıcı amillər kompleksinin təsiri altında formalaşır. Nitq portreti onun müəllifinin kommunikativ məqsədinə tabedir. Portreti təsvir və yaratmaq prosesində intensiya müəllifin portreti yaradılan şəxsin zəruri saydığı səciyyəvi, eləcə də fərqli cəhətlərini verməsinə yönəlir. Müəllif intensiyası və ya kommunikativ məqsədi birinci dərəcəli olub, hər hansı mətnin yaradılmasının əsasında durur. Bədii əsərin hansı canra mənsubluğundan asılı olmayaraq, nitq portretini yaradanın kommunikativ məqsədi eynidir. O, təsvir olunan şəxsin pragmatik üstün tərəflərini, cizgilərini təsvir edir.

Dissertasiyanın *«Sintaktik təkrarlar və onların məndüzəltmə funk-*

siyası» adlı **üçüncü** fəslində sintaktik təkrarlar və onların məndüzölmə funksiyaları araşdırılır.

Sintaktik eynilik və məntiqi-məzmun vəhdəti ilə səciyyələnən ən azı iki komponentin semantik-struktur birləşməsi sintaktik paralelizmdir. Belə vəhdətin əsas əlamətləri aşağıdakılardır: 1) komponentlər, eləcə də bütün tamlar komponentlər arasında yaranan münasibətlər; bu hissə ilə tam arasındakı münasibətlərdir; 2) simmetriya paralelizmin semantik-struktur vəhdətinin, komponentlərin sintaktik təşkili əsasında duran prinsip kimi çıxış edir; 3) belə vəhdətin qeyri-additiv xarakteri hissələr arasında struktur əlaqələr və qarşılıqlı asılıqla təyin olunur.

Paralelizm ardıcılıq yaradan bitkin strukturun hissələri arasında paralellik, təkrarlanma və oxşarlıq hadisəsidir. Lirikada paralelizm kompozisiyanın əsasını təşkil etsə də, ədəbiyyatın bütün cəhətlərində paralelizmdən istifadə olunur. Struktur elementlərinin təkrar olunmasını nəzərdə tutan paralelizm səslərin, quruluşun, mənanın təkrarında öz ifadəsini tapır. Adətən, bir neçə dəfə təkrarlanan seqment eyni həcmə və ya uzunluğa malik olur.

Müxtəlif sistemli dil materialları əsasında aparılan tədqiqatlara istinadla qeyd etmək olar ki, sintaktik paralelizm bütün dillərdə mətnin əlaqələndirilmə vasitəsi rolunu oynayır. Həmçinin, paralelizmin müxtəlif sistemli dillərdə işlənməsində özünəməxsus cəhətlər də aşkara çıxarmaq mümkündür. Bu cəhətlər hər bir dilin qanunauyğunluqları, norma və üsulu ilə dikte olunur. Lakin ümumi şəkildə götürüldükdə sintaktik paralelizmdən istifadədə müxtəlif sistemli dillərdə məhdudiyətlər nəzərə çarpır.

Sintaktik paralelizmlər həm nəsr, həm də nəzm əsərlərində işlənir. Poeziyada paralelizmlər daha çox yaxın ətraflarda qeydə alınır. Onu da göstərmək lazımdır ki, poeziyada paralelizm fonetik səviyyədə də qeydə alınır. Bu cür paralelizm qafiyə və ritm yolu ilə əldə olunur. Poetik nümunələrdə ritmin bölünməsi, qafiyələrin bir-biri ilə müxtəlif mövqələrdə yerləşdirilməsi baxımından paralelizmin fərqli növləri mövcuddur. Məsələn, xiazmatik münasibət qafiyələrin çarpaz yerləşməsi nəticəsində əldə olunur. Bəzən sintaktik paralelizm sözlərlə, sintaktik struktur təşkil etməmiş vahidlərin ardıcıl işlədilməsi ilə əldə olunur və bu zaman sintaktik vahidə qədər tamamlama üçün orfoqrafik işarə daxil edilir. Lakin bu, oxucunun verilən məzmunu tamamlayacağına, qavrayacağına əsaslanır. V.Şekspirin əsərlərində belə formalar çox işləkdir. Məsələn, Hamletin monoloqunda belə bir kontekst vardır:

And by opposing end them? To die: to sleep:

No more; and by a sleep to say we end

...

Devoutly to be wish'd. To die, to sleep:

To sleep: perchance to dream: ay, there's the rub; (p. 53)

Paralelizm ayrı-ayrı söz və cümlələrin müəyyən yerləşmə qaydasıdır. Belə yerləşmə zamanı bir söz qrupu özündə elə fikirləri, obrazları birləşdirir ki, bu, başqa qrupa uyğun gəlir. İki qrup bir yerdə bir tamın tərkibinə daxil olur. Paralelizm bədii əsərdə üslubun iki və ya üç elementinin struktur rabitəsini göstərən kompozisiya üsuludur. Bu elementlərin əlaqəsi onların iki, yaxud üç qonşu frazada paralel yerləşməsində öz əksini tapır.

Sintaktik paralelizm həm zəncirvari, həm də paralel əlaqələrin bir-birinə qarışmasına, bir-birini izləməsinə imkan verir.

*"Bill!" he cried out. It was the pleading cry of a strong man in distress, but Bill's head did not turn. **The man watched him go, limping grotesquely and lurching forward with stammering gait up the slow slope toward the soft sky-line of the low-lying hill. He watched him go till he passed over the crest and disappeared.** (J.London, "Love of Life", p. 2)*

Bu nümunədə həm zəncirvari, həm də paralel əlaqə mövcuddur və eyni zamanda, staqnasiya aşkar görünür. Zəncirvari əlaqə bir cümlədən ibarət olan əvvəlki abzasla sonrakı abzasın birinci cümləsi arasındadır.

Sintaktik paralelizmin mətnə daxil edilməsində müəyyən fərqlər vardır. Bəzən birbaşa daxil edilən sintaktik paralelizmlər, bir sıra hallarda birinci komponentdən əvvəl işlənmiş referensial vasitələrin köməyi ilə mətnə öz yerini tutur.

Came frightful days of snow and rain. He did not know when he made camp, when he broke camp. He travelled in the night as much as in the day. (J.London, "Love of Life", p. 10)

Nümunədəki paralelizm birinci komponentdən əvvəl işlədilmiş «*he did not know*» referensial vasitəsi ilə daxil edilmişdir. Bu parçada qəhrəmanın vəziyyəti təsvir edilir. O, artıq hər şeyi unutmuş vəziyyətdədir.

Mətnyaratmada əlaqələndirilmə vasitəsi kimi inversiyadan da istifadə olunur. İnversiyada əsas məqsəd ümumi üzvün orta mövqeyə gətirilməklə, onun mətnin həm əvvəli, həm də sonrası ilə əlaqə yaratmaq imkanlarını genişləndirməkdir. Bununla yanaşı, inversiya hər hansı hökmün gücləndirilməsi, onun əsas məqsəd səviyyəsinə çıxarılması da ola bilər. Şekspirin «Hamlet» əsərində qəhrəmanın Ofelyaya monastıra getməyi

dönə-dönə məsləhət görməsində inversiyadan istifadə olunmuşdur. Burada inversiya dərhal mətnə daxil edilmir. Sintaktik paralelizmlər bir-birini izləyir. Bu paralelizmi yaradan vasitə sonra inversiya olunmuş şəkildə işlənir.

Məlumdur ki, informasiya eksplisit və implisit formalarla ötürülə bilər. Eksplisitlik informasiyanın daha aşkar, daha aydın şəkildə verilməsidirsə, implisitlik onun gizli və qeyri-aşkar ötürülməsidir. İmplicit informasiyanın aşkara çıxarılması üçün kontekst və köhnə informasiya ilə yeninin qarşılaşdırılması əsasdır. Linqvistik dəyəri olan, lakin onu ifadə edən referensial dil vasitələrinin mətnə daxil edilmədiyi hal **ellipsis** adlanır. Ellipsis mürəkkəb cümlənin bir hissəsi, diskursun əlamətlərindən biridir.

Mətn dilçiliyi, mətn sintaksisi sahəsində tədqiqatların artması ellipsis hadisəsinin başqa prizmadan öyrənilməsinə geniş imkanlar açmışdır. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, ellipsis struktur mətn yaradıcı vasitələrdən biridir və mətnyaratma vasitələri arasında onun öz yeri vardır. Mətnə ellipsis komponentlərdən birində müəyyən vahidin iştirak etməməsi ilə üzə çıxır. Lakin onun yoxluğu formal səciyyə daşıyır. Ellipsisə uğramış vahid, mətnə olmasa da, onu bərpa etmək olur:

Moss was hungry and Ria Ø actually starving. (W.Hays, "Aliases", p. 38)

Bu nümunədə mürəkkəb cümlənin ikinci tərəfində xəbər (*became*) buraxılmışdır. Lakin ümumi kontekstə əsasən, onu bərpa etmək mümkündür.

Sintaktik paralelizmin hələ antik dövrdən bölli olan növlərindən biri *xiazm* adlanır. Elmi ədəbiyyatda xiazm anlayışı indi də geniş tətbiq olunur. Üslubiyyatda xiazm çarpaz fiqur kimi də qiymətləndirilir.

Müşahidələrə əsasən, xiazm XVIII əsr ingilis ədəbiyyatında daha çox işlək olmuşdur. Xiazmdan istifadə yalnız mətnin sintaktik kəsiklərini birləşdirmək məqsədi güdmür. Paralelizmin bir növü olan, bəzən əksinə paralelizm də adlandırılan xiazmlar mənə yükünə görə də əhəmiyyətli fiqurlardandır. Xiazmatik münasibət daha tutarlı mənə yaratdığından ondan atalar sözlərinin, qanadlı sözlərin, aforizmlərin yaradılmasında geniş istifadə olunur. Məsələn,

"Love makes time pass, time makes love pass" (Proverb)

"Fair is foul, and foul is fair" (Shakespeare, Macbeth, p.1)

Xiazmatik strukturun təyini və metodologiyası Blomberq, Tomson və

Porter tərəfindən araşdırılmışdır¹. İngilis ədəbiyyatında xiazmatik münasibətdən istifadə sonetlərdə özünü daha çox göstərir. Sonetlərdə bəndlər arasında məzmun planına görə obrazın çarpaz istifadəsi geniş yer tutur. Dissertasiyada bu cəhətlərin təhlilinə xüsusi diqqət verilmişdir. Çox zaman xiazmin yaradılmasında istifadə olunan elementlər dil leytmotivinin yaradılmasında əsas rol oynayan aparıcı sözlərlə üst-üstə düşür. Məndə leytmotivün təyini, onun dinamikası müxtəlif formalarda öz təzahürünü tapır: 1) təkrarlanma; 2) leytmotiv eksplikasiyasının mətnin güclü yerində işlədilməsi; 3) leytmotiv eksplikasiyada lüksik və qrafik göstəricilərin mövcudluğu; 4) leytmotivün yeni komponentlərlə zənginləşdirilməsi (leytmotivün inkişafı); 5) leytmotivlərin bir-biri ilə əlaqələndirilərək paradigmatik sırada birləşməsi; 6) paradigmatik sıraya daxil olan leytmotivlərin ambivalentliyi.

Bədii əsərlərdə dil leytmotivinin yaranmasında istifadə edilən, məndə təkrarlanan aparıcı sözlərdən əsərin adında istifadə olunması da geniş yayılmışdır. Əsərin adı oxucuya bu bədii yaradıcılıq nümunəsi haqqında ilkin informasiya verir. C.Londonun "Həyat eşqi" hekayəsində də oxşar hadisə ilə üzləşirik. Müəllif əsərin əsas leytmotivini ifadə edən sözü hekayənin adında verir. Bu, həyat (*life*) sözüdür. Müəllif həmin sözü başlıqda söz birləşməsi tərkibində işlədir. Birləşmənin semantikası, məzmun yükü baş leytmotivini açır: *love of life* (həyat eşqi).

"Həyat eşqi" hekayəsinin adındakı aparıcı sözlə (*life*) məntiqi-semantik əlaqəli, ölüm-həyat antonimik söz zəncirində qradasiyalanmış sözlərdən biri hərəkətdir. Müəllif birinci abzasda hərəkəti, özü də irəliyə, qabağa doğru hərəkəti və buna əks istiqamətə hərəkətsizliyə çağıran yorğunluq, təqətsizlik və zəiflik leytmotivlərini yaradır. Onlar gedirlər: axsaya-axsaya, bürəyö-bürəyö, səndələyö-səndələyö irəli gedirlər. Bu hərəkət irəlidir. Çünki burada yalnız fərd kimi qabaqda olan yox, həm də həyatı təmin edəcək maddi vasitələrin qabaqda olması məzmunu vardır. Buna dair aşağıdakı misallardan hər şeyin irəliyə doğru yönləndiyini görmək olar:

1) *They limped painfully down the bank;* 2) *The other man limped up the farther bank;* 3) *the first man, limping into the milky stream that foamed over the rocks;* 4) *the shoulders well forward, the head still farther*

¹ BLOMBERG C.L. The Structure of 2 Corinthians 1-7// *Criswell Theological Review* 4 (1989) 4-8; THOMSON I.H. Chiasmus in the Pauline Letters (JSNTSS 111; Sheffield 1995) 13-45; Porter S.E., Reed J.T. Philippians as a Macro-Chiasm and Its Exegetical Significance// *NTS* 44 (1998) 213-231

forward, the eyes bent upon the ground; 5) He did not stop... və s.

Bütün hekayə boyu müəllif irəliyə doğru hərəkəti eksplisit şəkildə təsvir edir. Bu zaman o, müxtəlif təkrarlardan bəhrələnir. Aparıcı sözün sinonimlərinin təkrarı leytmotivi gücləndirir.

Dissertasiyanın **nəticə** hissəsində tədqiqatın əsas müddəaları yığcam şəkildə ümumiləşdirilir.

Beləliklə, ingilisdilli bədii nümunələr üzərində aparılan müşahidələr göstərir ki, mətnyaratmada mühüm rol oynayan kohezivə vasitəsi kimi təkrarlardan istifadə məsələsinə kompleks yanaşma mətn dilçiliyinin mühüm problemlərindəndir.

Mövzu ilə bağlı aşağıdakı məqalələr nəşr edilmişdir:

1. Bədii mətnin fərqləndirici əlamətləri - Kontekst. Azərbaycan – Avropa Ədəbi-Mədəniyyət Əlaqələr Mərkəzi, Bakı, 2003, III bur., s. 116-119

2. Mətnin qrammatik kateqoriyaları və onların qarşılıqlı əlaqə vasitələri – Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, 2003, IV bur., s. 64-69

3. Mətn dilçiliyinin əsas anlayışları və mətnin tədqiqi prinsipləri – Elmi əsərlər. Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, 2004, №13, s. 95-99

4. Leksik təkrarlar mətn kohezivəsinin mühüm vasitələrindən biri kimi – Filologiya məsələlərinə dair tematik toplusu. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Bakı, 2004, №1-2, s. 38-41

5. Çarpaz fiqurun bədii mətn quruculuğunda rolu – Naxçıvanın tarixi, maddi və mənəvi mədəniyyətinin, təbii sərvətlərinin öyrənilməsi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan Bölməsi. Naxçıvan MR-in 80 illiyinə həsr olunmuş xüsusi buraxılış. Bakı, 2004, s. 132-136

6. Təcrid fiqurunun mətnin struktur semantik təşkilində rolu - Elmi xəbərlər. Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı-2004, V bur., s.190-195

**ПОВТОР КАК СРЕДСТВО КОГЕЗИИ
В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ**
(на материале английского языка)

РЕЗЮМЕ

Представленная к защите диссертация состоит из введения, трех глав, заключения и библиографии.

В введении обосновывается актуальность, научная новизна и практическая значимость темы, а также определяются цель, объект и методологические основы исследования, передается информация об апробации диссертации.

В первой главе под названием «Структурно-семантическое построение художественного текста» особо отражены следующие вопросы: основные понятия лингвистики текста и принципы лингвистического исследования, грамматические категории текста и их взаимоотношения, средства осуществления когезии текста, отличительные особенности художественного текста, специфические черты интеграции и когезии в художественном тексте.

Вторая глава называется «Лексические повторы и их перспективы в образовании текста». В данной главе лексические повторы представлены как один из основных способов когезии текста, а также определяются текстообразовательные особенности простых лексических повторов, исследуются текстообразовательные функции анафоры, эпифоры и катафоры и деривационная роль лексических повторов в создании речевых портретов образов.

В третьей главе диссертации, которая называется «Синтаксические повторы и их текстообразовательные функции», параллелизм оценивается как важное средство когезии в художественном тексте. В данной главе, на основе примеров англоязычной литературы выявлена роль неполного параллелизма, эллипсиса и хиазма в семантико-структурном построении текста, а также определены текстообразующие перспективы языкового лейтмотива.

Основные научные выводы исследования обобщены в **заключительной части** работы.

**REPETITION AS A TOOL OF COHESION
IN A LITERARY TEXT**
(based on English materials)

SUMMARY

The dissertation includes Introduction, three Chapters, a Conclusion and a Bibliography.

Introduction provides grounds for topicality, scientific novelty and practical significance of the subject, as well as defines goals, objectives and methodological principles of the research, and conveys information about its approbation.

Chapter 1, "Structural-Semantic Construction of a Literary Text" particularly reflects the following: major definitions of the text linguistics and principles of linguistic research, grammatical text categories and their interrelations, means of realization of a text cohesion, distinctive features of the literary text, peculiarities of cohesion and integration in the literary text.

Chapter 2 is titled as "Lexical Repetitions and Their Perspectives in Text Construction". The Chapter introduces lexical repetitions as one of the major methods of text cohesion, defines text-generative peculiarities of simple lexical repetitions, as well as researches text-generative functions of anaphora, epiphora and kataphora, and derivational role of lexical repetitions in creation of speech portraits of images.

"Syntactical Repetitions and Their Text-Generative Functions", which is the **Chapter 3**, assesses the parallelism as a significant cohesion method in a literary text. This Chapter uncovers roles of partial parallelism, ellipsis and chiasmus in semantical-structural construction of a text, and determines text-generative perspectives of a linguistic leitmotif.

Significant scientific findings of the research are summarized in **Conclusion**.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

КЯНАН ФАРМАН оглу ХУДАВЕРДИЕВ

**ПОВТОР КАК СРЕДСТВО КОГЕЗИИ
В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ**

(на материале английского языка)

10.02.04 – Германские языки

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
кандидата филологических наук

Баку - 2005